

В. Т. Венцель, кандидат економічних наук,
докторант кафедри соціальної і гуманітарної
політики Національної академії державного
управління при Президентові України

СОЦІАЛЬНА ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ

У статті висвітлено актуальні питання щодо забезпечення реалізації державою соціальної функції на сучасному історичному етапі соціального, економічного, культурного розвитку суспільства, відзначено об'єктивну зумовленість еволюції соціальної функції та необхідність відповідних змін у державній соціальній політиці у відповідності до сучасних суспільних тенденцій. Відзначається про необхідність постійного вивчення і вдосконалення наявних теоретичних знань у частині виконання державою соціальної функції, а також узагальнення емпіричних досліджень і формулювання практико орієнтованих висновків та пропозицій, що зумовлюється швидкістю сучасних змін у сфері соціально-економічного розвитку та суспільно-політичних відносин.

Окреслено різноманітні підходи до реалізації державою соціальної функції у контексті її еволюційної трансформації через призму інших функцій та управлінської діяльності держави. Розглянуто окремі аспекти здійснення державою управлінської діяльності на сучасному етапі суспільного розвитку, виконання нею окремих функцій з організації суспільного життя, взаємозв'язок та взаємозумовленість соціальної функції з іншими функціями держави.

Зосереджено увагу на первинності і необхідності активної ролі держави у формуванні сучасної економічної та соціальної політики, а також у процесах регулювання суспільних взаємин. Проаналізовано вплив глобалізаційних процесів на реалізацію соціальної функції держави, окреслено окремі аспекти децентралізаційних процесів із забезпечення життєдіяльності суспільства.

Виокремлено окремі актуальні питання щодо виконання українською державою соціальної функції. Зазначено про необхідність оновлення Україною основних засад виконання соціальної функції та її модернізації відповідно до сучасних умов з метою створення справедливої системи розподілу ресурсів та компромісного вирішення питань співвідношення приватних інтересів окремих громадян (соціальних груп) з інтересами всього суспільства.

Ключові слова: держава, функції держави, соціальна функція, державне управління, глобалізація, децентралізація, соціальна політика.

V. T. Ventsel. Social function of the state in conditions of transformation of social processes

The article deals with topical issues related to the provision of social function by the state at the present historical stage of social, economic and cultural development of society, notes the objective conditionality of the evolution of social function and the need for appropriate changes in state social policy in accordance with current social trends.

At the present, there is a considerable amount of research concerning the perform of a social function by the state and the formation of the maximum possible human-centric social policy. However, the modern dynamic rhythm of life and the velocity of social transformation requires permanent study and improvement of the available theoretical knowledge in this field, as well as generalization of empirical research and formulation of practically oriented conclusions and suggestions.

The state, like any organizational system is in the process of continual evolution. Accordingly, depending on the current context, state functions are changing and transforming. The modern post-industrial era is shaping new trends in socio-economic development, new cultural and humanitarian trends are emerging, new mentalities and worldviews are forming.

© **В. Т. Венцель, 2019**

The processes of globalization have a significant influence on the organization of public life. The social function must also be appropriately modernized and adapted to the contemporary civilizational context. Despite the globalization processes, as well as the significant influence of international corporations, the state will continue to play a major role in the issues of social protection and social welfare, in the humanitarian sphere, in the redistribution of national resources. Neither other structure is interested or capable of systematically performing the functions of satisfy of the vital needs of people without receiving certain tangible or intangible benefits.

The problem of ensuring the performance of social function and its modernization in accordance with current conditions is urgent for Ukraine. For Ukraine, it is necessary to update the social function and to create a fair system of resource allocation and system of compromise solution of the issues of correlation of the private interests of individual citizens (social groups) with the interests of the whole society.

Key words: state, state functions, social function, governance, globalization, decentralization, social policy.

Постановка проблеми. Однією з прикметних ознак початку ХХІ стала екзистенційна криза головної політичної інституції – держави. Результатом історичного розвитку людства стало те, що держава перетворилася на єдину загальновизнану і загальноприйнятну форму організації та розвитку суспільного буття. Поряд з економічним рівнем, який є визначальним чинником існування держави та її розвитку, особливе значення належить геополітичним аспектам. Геополітика визначає стратегічні напрями з метою досягнення державою своїх цілей та інтересів з урахуванням географічного становища та ресурсно-економічного потенціалу. Незважаючи на сучасний високий рівень глобального науково-технічного прогресу та економічного розвитку, країни планети значно диференціюються за життєвим рівнем, культурним розвитком, економічними можливостями. Разом із тим держава продовжує відігравати вирішальну роль в організації сучасного суспільства і провідним напрямом її діяльності залишаються соціальні аспекти, оскільки вони стосуються проблем формування належного життєвого середовища.

Натепер є чимала кількість досліджень, що заслуговують на увагу, які стосуються виконання державою соціальної функції та формування максимально можливої людиноцентричної соціальної політики. Однак сучасний гіпердинамічний ритм життя і швидкість соціальних трансформацій потребують постійного вивчення і вдосконалення наявних теоретичних знань у цій сфері, а також узагальнення емпіричних досліджень і формулювання практико орієнтованих висновків та пропозицій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці місця та ролі держави в сучасному світі, в організації суспільного життя в умовах глобалізації та переходу до нового технологічного укладу приділяється досить велика увага. Нині немає єдиної думки щодо функцій, які має виконувати сучасна держава, яким чином вона має взаємодіяти з суспільством. Особливо актуальною є проблема соціальної функції держави на сучасному етапі трансформаційних процесів у світі загалом та в Україні зокрема. Вивченню та аналізу особливостей соціальної функції, її виникненню та еволюції присвячено широке коло досліджень та публікацій як з боку вітчизняних, так і зарубіжних учених. Окремі аспекти, що характеризують виконання державою соціальної функції, розглядалися І. Арістовою, В. Бульбою, С. Горбатюк, В. Гошовською, Н. Деєвою, В. Купрійчуком, Е. Лібановою, О. Петроє, Т. Семігіною, В. Скуратівським, В. Тропіною, В. Трощинським, Н. Ярош та іншими науковцями. Серед іноземних учених слід виокремити дослідження таких науковців, як А. Аслунд, Дж. Б'юкенен-молодший, Г. Еспінг-Андерсен, Е. Ліндаль, У. Лоренс, Г. Терборн, Р. Тітмус, Ф. Уільямс та інших.

Метою статті є аналіз соціальної функції у контексті впливу на інші функції держави, а також визначення місця і ролі держави щодо забезпечення виконання соціальної функції в умовах трансформації суспільних відносин.

Виклад основного матеріалу. Держава, як і будь-яка організаційна система, перебуває у процесі постійних еволюційних змін. Відповідним чином залежно від поточного контексту

змінюються і трансформуються державні функції. Нині держава і виконувани нею функції значно різняться від тих, які існували в доіндустріальний та індустріальний періоди. Сучасна постіндустріальна епоха привносить нові тенденції в суспільно-економічний розвиток, з'являються нові культурні та гуманітарні тренди, формуються нова ментальність та світоглядні цінності.

Державна організація життя суспільства набуває нового сенсу і нових рис. Глобалізація відкриває не тільки фізичні кордони між державами, вона лібералізує рух капіталів і товарів, культурних цінностей, інформаційних потоків, що певною мірою ускладнює роль держави як регулятора і координатора всіх процесів життєдіяльності суспільства. На поточний момент держава в узагальненому вигляді виконує декілька основних функцій:

- здійснює політичне управління суспільством, скоординує його на вирішення життєво важливих проблем існування та розвитку;
- опікується питаннями безпеки, цілісності кордонів, збереженням економічної та політичної стабільності;
- вирішує соціальні проблеми суспільства [1, с. 192].

Управлінські функції держави піддаються постійним змінам під впливом зовнішніх умов та внутрішніх факторів. Наприклад, для таких держав, як Україна, актуальною є законодавча функція, яка має забезпечити формування умов для трансформації економічного та політичного середовища в контексті задекларованих напрямів щодо лібералізації економічних відносин та інтеграції до європейського суспільно-політичного середовища. Для економічно розвинених країн більшої актуальності набуває регулююча функція, яка має підтримувати стабільність і стійкість економіки, забезпечувати більш рівномірний розподіл матеріальних благ серед населення. На тлі зростання терористичних загроз для багатьох країн однією з першорядних функцій є забезпечення безпеки своїх громадян та захист об'єктів інфраструктури. Таким чином, іще раз слід наголосити на контекстуальності виконуваних державою функцій – у конкретний історичний період конкретні країни забезпечують виконання своїх функцій з урахуванням визначених пріоритетів, внутрішніх та зовнішніх чинників. Водночас фактична діяльність держави також піддається впливу суспільства, яке задає напрями і параметри діяльності держави та певною мірою впливає на формування вектора суспільного розвитку держави [2, с. 24]. Однак специфіка державної організації суспільного життя полягає в тому, що базисом для всіх процесів виступає політична функція. Йдеться про те, що, незважаючи на рівень соціально-економічного та соціогуманітарного розвитку, держава має вирішувати такі завдання, як забезпечення національної безпеки, регулювання взаємин між суспільними групами та індивідами, здійснення управлінських функцій, забезпечення певного життєвого рівня населення і надання йому принаймні мінімально необхідних публічних послуг. Головне призначення політичної функції насамперед полягає у діяльності, спрямованій на формування демократичного суспільства, забезпечення його розвитку та соціальної єдності [2, с. 24]. Зважаючи на це, політична функція безпосереднім чином взаємопов'язана і впливає на інші функції, що виконуються державою.

Вихідним пунктом змістового призначення і діяльності держави є те, що вона має відображати і захищати інтереси всього суспільства та діяти відповідно до них [3, с. 35]. Тобто головною кінцевою метою здійснюваної державою політики є досягнення загального блага, що уособлює комплекс цінностей і традицій, а також політико-правових, соціально-економічних, культурних інституцій, які у синтезі стимулюють створення умов, що сприяють розкриттю потенціалу особистості і досягнення індивідуального блага [3, с. 37]. На підставі того, що загальне благо є основою існування і функціонування держави, а його досягнення потребує

певних дій, отримує обґрунтування необхідності державного впливу на всі процеси життєдіяльності суспільства.

Необхідно відзначити, що в більшості розвинених країн визнається провідна роль держави у розподілі та перерозподілі національних ресурсів, а також у соціальній сфері. Загалом, рівень державного втручання в економічні та соціальні процеси є відображенням національних традицій та пріоритетів і здебільшого визначається морально-етичними принципами, які сформувалися на відповідній території [1, с. 196]. Функціонування будь-якої держави безпосереднім чином пов'язане із суспільними процесами і з регулюванням суспільних відносин, серед яких чільне місце належить соціальним відносинам. Зазначене поняття охоплює всі суспільні відносини щодо розподілу і перерозподілу соціальних благ, забезпечення соціального захисту та соціального благополуччя громадян, а також гарантування соціальної безпеки як суспільства в цілому, так і окремо взятого громадянина [4, с. 16]. З цього погляду вся діяльність держави містить соціальне спрямування і, відповідно, соціальна функція містить у собі економічну, духовну, культурну складову частину [5, с. 598]. Зважаючи на це, діяльність держави у соціальній сфері безпосередньо впливає на реалізацію нею економічної, політичної та інших функцій.

Є думка, що соціальна функція держави зародилася на ранніх етапах розвитку людства як управлінська функція, що здійснювала регулюючий вплив на життєдіяльність суспільства. Вважається, що витокami соціальної політики є добродійність, благодійність, які притаманні людству з доісторичних часів [6, с. 738]. У своєму історичному розвитку соціальна політика пройшла шлях від неорганізованої соціальної діяльності до налагоджених соціальних систем за участю держави та інших суб'єктів [6, с. 738]. Для успішного розвитку держави функції управління мають забезпечувати формування та налагодження в суспільстві відносин солідарності, співпраці, взаємодії з метою забезпечення благополуччя кожної окремої людини і суспільства в цілому [5, с. 598]. За таких умов соціальна функція може проявлятися як своєрідний комунікаційний канал між державою з одного боку та суспільством або соціальними групами чи окремими індивідами з іншого щодо забезпечення гідного життя людей [7, с. 117], а також щодо забезпечення громадянського миру, здійснення соціального захисту найбільш вразливих верств населення, посилення соціальної справедливості та солідарності в суспільстві, охорони індивідуальних прав і свобод людини [8, с. 16]. Наведене судження дає змогу сформулювати тезу про те, що соціальна функція передбачає виконання державою системних заходів задля відтворення населення та підтримання його певного життєвого рівня з метою збереження єдності та цілісності держави [9, с. 26].

У найбільш загальному вигляді соціальна функція відображає стан взаємин і рівень взаємодії між державою та людиною, а також, що є більш важливим, ставлення держави до людини, яке можна оцінити за ступенем участі держави у процесах життєзабезпечення громадян. Важливим також є результативність та продуктивність державної участі у житті громадян, а саме той соціальний чи економічний ефект, який отримує суспільство від діяльності держави. Акцент має бути зміщений саме на результативність, а не на оцінювання якості задекларованих принципів чи цілей (які залишаються лише деклараціями без здійснення практичних кроків щодо їх імплементації). Якісне виконання державою соціальної функції є важливою основою для соціальної стабільності в суспільстві і дає йому змогу нормально функціонувати і розвиватися як системі [9, с. 28]. Тому створення і підтримання умов для всебічного розвитку особистості, формування комфортного життєвого середовища є перманентним завданням держави, що визначає її історичну місію і є змістом її соціальної функції.

Значний вплив на видозміни в організації суспільного життя та в діяльності держави здійснюють процеси глобалізації. Соціальна функція, яка безпосередньо пов'язана

з усіма процесами життєдіяльності суспільства, також має відповідним чином модернізуватися й адаптуватися до сучасного цивілізаційного контексту. Незважаючи на те, що в умовах глобалізації посилюються процеси міжнародної інтеграції та процеси економічної, культурної, політичної уніфікації, а також посилюється вплив міжнародних корпорацій, держава і надалі відіграватиме головну роль у питаннях соціального захисту і соціального забезпечення, гуманітарній сфері, в питаннях перерозподілу національних ресурсів. Жодна інша структура не зацікавлена і не здатна системно виконувати функції стосовно задоволення життєвих потреб людей, не отримуючи за це певних матеріальних чи нематеріальних бенефіцій. Лише державні інституції мають організаційно-правові і владні можливості регулювати всі сфери життєдіяльності населення. Питання лише в тому, на якому якісному рівні і наскільки ефективно держава може забезпечувати виконання своїх функцій.

Одночасно з глобалізацією відбуваються процеси децентралізації. Багато державних функцій передається (делегується) на місцевий рівень, що, згідно з принципом субсидіарності, має на меті покращити їхню якість і доступність. Причини передачі державою функцій на місцевий рівень перебувають у площині процесів глобалізації, оскільки проявляється нездатність державних органів на достатньому рівні виконувати все нові й нові функції, які виникають з огляду на розвиток соціально-економічних та суспільно-політичних відносин, прискорений розвиток науково-технічного прогресу та зростаючі потреби населення, які відбуваються у контексті загальноцивілізаційних процесів планетарного єднання різних сфер людської діяльності [10, с. 30]. Таким чином, держава намагається зосередити увагу на питаннях безпеки, розвитку економіки та вирішенні геополітичних проблем, тоді як питаннями життєдіяльності населення опікуються органи місцевого самоврядування. Інше завдання, яке вирішується делегуванням повноважень на місцевий рівень, – це залучення більшої частини ресурсів місцевих бюджетів для виконання соціальної функції і «розвантаження» державного бюджету. Однак це не означає, що держава самоусувається від виконання соціальної функції. Держава мусить забезпечувати формування і реалізацію політики в економічній, соціальній, політичній сферах. Тобто інституційна роль держави в управлінні суспільством і забезпечення належних умов його існування залишається пріоритетною. В умовах глобалізації державі належить визначальна роль у процесах інтеграції в глобальний суспільний простір і забезпечення узгодженості власних інтересів із глобальними економічними та соціальними цілями. Вкрай важливим є збереження державної керованості і впливу на такі важливі суспільні сфери, як охорона здоров'я, освіта, екологічна безпека, підтримка соціально вразливих верств населення. Отже, в умовах глобалізації змістовна діяльність держави набуває нових форм і передбачає необхідність використання новітніх управлінських інструментів та технологій для забезпечення стабільності, самозбереження і розвитку суспільства.

Проблематика забезпечення виконання соціальної функції, формування її нової сутності є вкрай актуальною для України. Соціальна політика є одним із пріоритетних, конституційно закріплених видів державної діяльності. Трансформація цивілізаційної моделі державного устрою у бік формування демократичних засад управління суспільством та сучасні геополітичні тренди зумовлюють необхідність проведення в Україні тотального реформатування підходів до здійснення соціальної політики. Серед проблем сучасної України особливо виділяються:

- політичне та інституційне дистанціювання держави від громадян;
- ігнорування суб'єктності індивіда як повноцінного учасника процесів формування та реалізації соціальної політики;

- взяття державою надмірних соціальних зобов'язань, які не корелюються з фінансовими можливостями;
- відсутність системного взаємозв'язку та взаємоузгодженості соціальної політики з іншими напрямками діяльності держави та ін.

Проблемою залишається відсутність серйозних зрушень щодо трансформації патерналістичної соціальної політики та створення соціально орієнтованих ринкових механізмів, які були б здатні зменшити диспропорції у життєвому рівні населення і посилити адресну спрямованість державної соціальної допомоги.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Для України вкрай актуальним є оновлення соціальної функції для формування справедливої системи розподілу ресурсів та компромісного вирішення питань співвідношення приватних інтересів окремих громадян чи соціальних груп з інтересами всього суспільства. Натепер ще немає достатньої кількості теоретичних досліджень та сформульованих концепцій, які були б релевантними сучасному становищу України і дали б змогу запровадити ефективну модель реалізації соціальної функції. Саме це має стати пріоритетом наукових розвідок та головним завданням державних інституцій.

Список використаних джерел:

1. Кубышина Г. Функции государства в организации современного общества. *Социология власти*. 2008. № 4. С. 190–200.
2. Кузенко У. Політична функція сучасної держави: поняття, зміст, структура. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. Вип. 28. Том 1. С. 28–31.
3. Зайдель М. Загальне благо та суспільний інтерес в умовах українського державотворення. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології»*. 2014. № 1091. С. 34–38.
4. Краковська А. Поняття соціальної функції держави в сучасній юридичній науці. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2015. Вип. 31. Т. 1. С. 14–19.
5. Саженова Е. Истоки социальных функций государства. *Молодой ученый*. 2013. № 5. С. 597–599. URL: <https://moluch.ru/archive/52/6772/>.
6. Юрчик Г. Генезис та еволюція соціальної політики. *Глобальні та національні проблеми економіки. Електронне наукове фахове видання*. 2018. № 22. С. 730–738. URL: <http://global-national.in.ua/issue-22-2018>.
7. Дзевелюк М. Традиції та новації в розвитку функцій сучасної держави : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : 12.00.01. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2017. 209 с.
8. Наливайко Л. Теорія соціальної функції сучасної Української держави в умовах політичних та економічних перетворень. *Університетські наукові записки*. 2007. № 1(21). С. 13–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2007_1_4.
9. Шарков А. Социальная функция государства: философский анализ проблемы : монография. Пермь. 2018. 211 с. URL: <https://elis.psu.ru/ident/978-5-7944-3052-3>.
10. Данильян О., Дзьобань О. Глобалізація культури: протиріччя та тенденції розвитку. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2017. № 2 (33). С. 29–41.

References:

1. Kubishyna, H. (2008). Funktsiia hosudarstva v orhanyzatsyi sovremennoho obshchestva [The functions of the state in the organization of modern society], journal *Sotsyolohyia vlasty* [Sociology of power]. No 4. P. 190–200. [in Russian].
2. Kuzenko, U. (2014). Politychna funktsiia suchasnoi derzhavy: poniattia, zmist, struktura [Political function of the modern state: concept, content, structure], journal *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii Pravo* [Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. The Law series]. Vol. 28. P. 28–31. [in Ukrainian].
3. Zaidel, M. (2014). Zahalne blaho ta suspilnyi interes v umovakh ukrainskoho derzhavotvorennia [Public good and public interest in the process of ukrainian state-making], journal *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina. Seriiia "Pytannia politolohii"* [The Journal of V.N. Karazin Kharkov National University. Political Science Issues]. No 1091. P. 34–38. [in Ukrainian].
4. Krakovska, A. (2015). Poniattia sotsialnoi funktsii derzhavy v suchasni yurydychnii nauks [The notion of state's social function in modern legal science], journal *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho universytetu. Serii Pravo* [Scientific herald of Uzhhorod National University. Series Jurisprudence]. Vol. 31. P. 14–19. [in Ukrainian].
5. Sazhenova, E. (2013). Istoky sotsyalnykh funktsyi hosudarstva [The origins of the social functions of the state], journal *Molodoi uchenyi* [Journal Young scientist]. No 5. P. 597–599. URL: <https://moluch.ru/archive/52/6772/> [in Russian].
6. Yurchyk, H. (2018). *Henezys ta evoliutsiia sotsialnoi polityky* [Genesis and evolution of social policy], journal *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky. Elektronne naukove fakhove vydannia* [Global and national problems of economy. Electronic scientific professional publication]. No 22. P. 730–738. URL: <http://global-national.in.ua/issue-22-2018>. [in Ukrainian].
7. Dzeveliuk, M. (2017). *Tradytzii ta novatsii v rozvytku funktsii suchasnoi derzhavy* [Traditions and Innovations in the Development of Functions of Modern State], Dissertation : candidate of law sciences, specialty : 12.00.01, Press National University "Odessa Law Academy", Odessa, 209 p. [in Ukrainian].
8. Nalyvaiko, L. (2007). *Teoriia sotsialnoi funktsii suchasnoi Ukrainskoi derzhavy v umovakh politychnykh ta ekonomichnykh peretvoren* [The theory of social function of the modern Ukrainian state in the conditions of political and economic transformations], journal *Universytetski naukovi zapysky* [University scientific notes]. No 1 (21). P. 13–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2007_1_4 [in Ukrainian].
9. Sharkov, A. (2018). *Sotsyalnaia funktsiia hosudarstva: fylosofskyi analiz problemy: monohrafiia* [The social function of the state: philosophical analysis of the problem: monograph]. Perm. 211 p. URL: <https://elis.psu.ru/ident/978-5-7944-3052-3> [in Russian].
10. Danylian, O., Dzoban, O. (2017). *Hlobalizatsiia kultury: protyrichchia ta tendentsii rozvytku* [Globalization of culture: contradictions and development trends], journal *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho"* [Yaroslav Mudryi National Law University]. No 2 (33). P. 29–41. [in Ukrainian].